

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT "ALECU RUSSO" DIN BĂLȚI
INSTITUTUL DE ISTORIE SOCIALĂ "PROMEMORIA"

Editori:

Anatol Petrencu
Ludmila D. Cojocaru
Lidia Pădureac

ROMÂNII ÎN GULAG

MEMORII, MĂRTURII, DOCUMENTE

Volumul II

Chișinău
Tipografia "Balacron"
2015

Acest volum a fost tipărit cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni (www.dprp.gov.ro). Conținutul acestui volum nu reprezintă poziția oficială a Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni. Proiectul “Românii în Gulag: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist în Basarabia (1940-1941, 1944-1953)”.

INIS “ProMemoria”, seria “Studii, documente, memorii” (5)

Volumul prezintă un studiu al memoriei victimelor deportărilor staliniste în RSS Moldovenească (1940-41, 1944-1949, 1951). Politica de purificare a societății basarabene de tot ce era considerat românesc sau „dușman de clasă”, începută în anul 1940, odată cu instaurarea regimului totalitar-comunist, s-a aplicat și asupra țărănimii, deportările din satele Basarabiei fiind doar unul din instrumentele sistemului represiv pus în practică de autoritățile sovietice. Mărturiile celor care au supraviețuit această epocă constituie o sursă de documentare istorică de o valoare inestimabilă, fiind cercetate de autorii volumului prin metodele istoriei orale.

Cartea este adresată istoricilor, politicienilor, tineretului studios și tuturor celor interesați de istoria secolului al XX-lea.

Recenzenți: prof. univ., dr. hab. Anton Moraru
conf. univ. dr. Rodica Solovei
conf. cercet. dr. Nicolae Fuștei
dr. Marius Tăriță

Redactor – Maria Vestișanu

Procesare computerizată – Cristian Iurcu

Românii în Gulag: Memorii, mărturii, documente : [în vol.] / Univ. de Stat din Moldova, Univ. de Stat «Alec Russo» din Bălți, Inst. de Istorie Socială «ProMemoria»; ed.: Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac. – Chișinău : S. n., 2015 (Tipogr. «Balacron»). – (Seria «Studii, documente, memorii», ISBN 978-9975-100-80-9; 5). – ISBN 978-9975-128-09-4.

Vol. 2. – 2015. – 362 p. – Cuprins paral.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. în subsol. – Apare cu sprijinul financiar al Min. Afacerilor Externe – Dep. Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni. – 400 ex. – ISBN 978-9975-128-42-1.

ISBN 978-9975-128-42-1.

[94(=135.1)(478):94(470)]»1940/1951»(082)

R 70

Pe copertă: Calea ferată Salehard-Igarka numită “Drumul morții”, abandonată în anul 1953.

© Anatol Petrencu © Ludmila D. Cojocaru © Lidia Pădureac

CUPRINS

Studiu introductiv

DEPORTĂRILE STALINISTE ÎN BASARABIA: MEMORII ÎMPĂRTĂȘITE

Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac7

ANA CHIABURU

Fiind deportați, ne-am făcut și mai puternici

(interviu și nota introductivă de Lidia Pădureac)59

ELENA BONTEA

Libertatea este cel mai scump lucru pe lumea asta

(interviu și notă introductivă de Anatol Petrencu)97

NADEJDA CRIGĂNUȚĂ, LUDMILA POIATĂ

ȘTEFAN CRIGĂNUȚĂ, Ne-au trimis „la urșii albi, pe veci”!

(interviu, notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)..115

VALENTINA TALPĂ, GRIGORE CIOBANU

Nu am avut parte de liniște

(interviu și notă introductivă de Anatol Petrencu)145

ELENA BLIUC

Au distrus tot!

(interviu, notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)..167

PARASCOVIA ROTARU, ȘTEFAN ROTARU

Amintiri din Siberia

(interviu și nota introductivă de Ludmila D. Cojocaru)191

ION CANDU

Moldovenii ceia au fost oameni la locul lor

(interviu, notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)..215

TAMARA LUPUȘNEAC Veneau Sânzienele a doua zi (interviu, notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)...	235
PARASCOVIA COROBCOV La Tiraspol, ochii tatei au rămas în ochii mei, și azi! (interviu, notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)...	257
ECATERINA LAVRIC Am plâns mult, am îndurat mult (interviu și notă introductivă de Anatol Petrencu)	271
OLGA PIETRARU Comuniștii erau întotdeauna cei de temut! (interviu și notă introductivă de Victoria Lesnic și Valeria Negru)	281
NINA LUPAȘCU Suferințele au rămas pentru toată viața durere de neclintit (interviu, notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)...	295
MARIA SAJIN Eram copil când ne-au ridicat, în 1941 (interviu, notă introductivă de Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)...	315
VICTOR GUȚULEAC Deportarea mi-a stricat viața (interviu și notă introductivă de Lidia Pădureac)	335
INDICE DE NUME ȘI TOPONIME	347
LISTA PERSOANELOR INTERVIEWATE	361

CONTENTS

STALINIST DEPORTATIONS IN BESSARABIA: SHARED MEMORIES Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac	7
ANA CHIABURU Being deported, we became more powerful (interview and introductory note by Lidia Pădureac)	59
ELENA BONTEA Freedom is the most precious thing in the world (interview and introductory note by Anatol Petrencu)	97
NADEJDA CRIGĂNUȚĂ, LUDMILA POIATĂ, ȘTEFAN CRIGĂNUȚĂ "They sent us to „the white bears, forever”! (interview, introductory note by Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)..	115
VALENTINA TALPĂ, GRIGORE CIOBANU I had lost our peacefulness (interview and introductory note by Anatol Petrencu)	145
ELENA BLIUC They destroyed everything! (interview, introductory note by Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)..	167
PARASCOVIA ROTARU, ȘTEFAN ROTARU Memories of Siberia (interview and introductory note by Ludmila D. Cojocaru)	191
ION CANDU Those Moldovans were worthy people (interview, introductory note by Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)..	215
TAMARA LUPUȘNEAC The day of Sânzienele was coming next day (interview, introductory note by Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)..	235

PARASCOVIA COROBCOV

In Tiraspol, the eyes of my father remained in my eyes, still today!

(interview, introductory note by Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)..257

ECATERINA LAVRIC

I cried a lot, we endured a lot

(interview and introductory note by Anatol Petrencu)271

OLGA PIETRARU

The communists were always those for dread!

(interview and introductory note by Victoria Lesnic, Valeria Negru).....281

NINA LUPAȘCU

The sufferings have remained unwavering lifelong pain

(interview, introductory note by Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)..295

MARIA SAJIN

I was a child, in 1941

(interview, introductory note by Ludmila D. Cojocaru, Virgiliu Bîrlădeanu)..315

VICTOR GUȚULEAC

The deportation ruined my life

(interview and introductory note by Lidia Pădureac)335

INDEX OF NAMES AND TOPONYMS347

THE LIST OF INTERVIEWED PERSONS.....361

DEPORTĂRILE STALINISTE ÎN BASARABIA: MEMORII ÎMPĂRTĂȘITE

Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac

Preliminarii

Studiile regimului totalitar sovietic în ultimele două decenii au adus în lumină fapte și documente inedite, extinderea câmpului cunoașterii istorice producându-se prin asumarea noilor obiecte și metode de investigație. Domeniul istoriei orale, în mod special, prin vocile supraviețuitorilor represiunilor politice, foametei, colectivizării, deportărilor, a îndreptat atenția istoricilor spre alte surse decât cele scrise, îndemnându-i să trateze dimensiunea umană a tragediei, acest efort, dovedindu-se a fi, totodată, și un act de justiție socială, un omagiu adus memoriei victimelor regimului totalitar-comunist instaurat în Basarabia după 28 iunie 1940.

Primul volum din colecția „Românii în Gulag. Memorii, mărturii, documente” conține o listă a memoriilor publicate ale victimelor regimului totalitar-comunist, intitulată *Bibliografia Memoriei (1989-2013)*¹ și structurată în câteva compartimente²: *mărturii din presa periodică, lucrări memorialistice, memorii publicate în ediții științifice, arhive de istorie orală și surse documentare (audio și video)*. În acest context, ar fi important să punctăm două tendințe în descrierile experienței Gulagului: 1) *texte autoreferențiale* ce reprezintă expuneri detaliate ale victimelor care acceptă dintr-un impuls interior să re-trăiască trauma deportării prin editarea memoriilor și 2) *națiunile orale* ale celor care refuză a scrie despre ororile represiunilor staliniste, încredințându-și istorisirile unei alte persoane pentru a fi înregistrate și prezentate cititorilor ca *texte consemnate*. Deseori, înșiși supraviețuitorii erau cei preocupați de colectarea și editarea volumelor. După mulți ani de

¹ Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac (editori), *Românii în Gulag. Memorii, mărturii, documente*, vol. I, Chișinău: Balacron, 2014, p. 305-318.

² Unele sunt incluse în „Bibliografia detenției românești”, întocmită de Ruxandra Cese-reanu (vezi: *Universul concentraționar din România (precum și mărturii ale românilor închiși și deportați în URSS)*). *Lucrări memorialistice, istoriografice, de analiză, culegeri de documente, romane-document. Bibliografie întocmită de Ruxandra Cese-reanu*, <http://www.comunism.ro/fisiere/bibliografie/bibliogulag.htm>).

suprimare și autocenzură a memoriei, actul narațiunii publice despre experiența Gulagului este asumat de victime ca moment al reflecției, reevaluărilor și reinterpretării propriilor vieți.³ Indiferent de modalitatea expunerii și nivelul documentar, memoriile reflectă ambianța politică și cadrele social-economice din Basarabia anilor 1940-1950, făcând posibilă reconstituirea evenimentelor majore care au definit mecanismul represiunilor și, nu în ultimul rând, elucidând strategii de supraviețuire și modele de comportament în condiții istorice dramatice.

1. Mărturisiri publicate în presa periodică

Debutul investigației crimelor regimului totalitar-comunist s-a produs în perioada „dezghețului” hrușciovist.⁴ Puțini, însă, dintre basarabeni au îndrăznit să-și împărtășească în public experiența *Gulagului*⁵. Trauma din

³ Pentru un studiu exhaustiv al memorialisticii Gulagului sovietic între anii 1920-finele anilor 1980, cu analiza relației dintre factologie și ficțiune în acest gen de scriere, vezi: Leona Toker, *Return from the Archipelago: Narratives of Gulag Survivors*, Bloomington: Indiana University Press, 2000. Studii fundamentale privind represaliile politice din România și Rusia, cu valorificarea corpusului de scrieri personale despre experiența totalitară, vezi: Nancy Adler, *Victims of Soviet Terror: The Story of the Memorial Movement*, Westport: Praeger Security International, 1993; Catherine Merridale, *Night of Stone: Death and Memory in Twentieth-Century Russia*, New York: Viking Penguin, 2002; Beth Holmgren (ed.), *The Russian Memoir: History and Literature*, Evaston: Northwestern University Press, 2003; Nancy Adler, *The Gulag Survivor: beyond the Soviet System*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2004; Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească: memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, Iași: Ed. Polirom, 2005; Catherine Merridale, *Ivan's War: Life and Death in the Red Army, 1939-1945*, New York: Picador, 2007; Irina Paperno, *Stories of the Soviet Experience: Memoirs, Diaries, Dreams*, Ithaca: Cornell University Press, 2009.

⁴ А. И. Солженицын, *Архипелаг ГУЛАГ: Опыт художественного исследования, 1918-1956*, Париж: ИМКА-Пресс, 1973-1975, Т. 1, [Ч.] 1-2, 1973; Т. 2, [Ч.] 3-4, 1974; Т. 3, [Ч.] 5-7, 1975. Ediția tradusă în limbă română: Alexandr Soljenițin, *Arhipelagul Gulag 1918-1956. Încercare de investigație literară*, București: Ed. Univers, 2008. Pentru spațiul basarabean unul din exemple poate fi memoriile Eufrosiniei Kersnovscaia, publicate mult mai târziu (vezi: E.A. Керсновская, *Наскальная живопись*, „Знамя”, 1990, № 3, с. 4-57 ; № 4, с. 81-132; № 5, с. 89-138.)

⁵ Termenul *Gulag*, preluat din limba rusă cu semnificația inițială *Direcția Generală de Muncă a Lagărelor pe teritoriul URSS*, și-a extins conținutul în perioada de după 1989, prin desemnarea emblematică a spațiului de detenție sub orice formă, incluzând foamea organizată și munca istovitoare, arestări și închisori politice, deportări și regim de reședință forțată, privarea dreptului de studii, restricționarea dreptului de alegere a locului de muncă și trai. Pentru cazul deportărilor forțate, într-un studiu al literaturii universului concentraționar din România Ruxandra Cesereanu prezintă o definiție pe cât se poate de expresivă a stării de a fi în deportare: „Deportatul este tot un deținut politic, dar aflat într-o închisoare de aer, ‘liberă’: și el este supus autorității de represiune, fiind silit să locuiască într-un spațiu străin și dezumanizant” (Ruxandra Cesereanu, *Călătorie spre centrul infernului. Gulagul în conștiința românească*, București: Ed. Fundației Culturale Române, 1998, p. 105).

conștiința colectivă și frica de noile campanii de represiune au întreținut *tăcerea*, regimul păstrând mecanismele de control și constrângere prin interdicții, epurări și marginalizări chiar și după condamnarea cultului personalității lui Iosif Stalin, anunțat în raportul secret de la congresul XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice în februarie 1956.

Pe de altă parte, cercetările efectuate denotă că aceste traume *niciodată nu s-au oprit să vorbească*, fiind adesea exprimate prin gesturi, priviri, lacrimi, atitudini și cuvinte spuse în șoaptă sau așternute pe un capăt de hârtie.⁶ Istoricul american Jay Winter susține că *tăcerea* în aceste cazuri are propriile conotații, „nemaifiind percepută ca o absență a sunetelor, ci ca absență a schimbului verbal, convențional acceptat de societate”⁷. Iar unul din protagoniștii nuvelor documentare, inspirate din memoriile supraviețuitorilor Gulagului sovietic, susține că „tăcerile sunt demult limba prin care ne înțelegem. Abia când tac, oamenii vorbesc cu adevărat”⁸.

La finele anilor 1980, totuși, mărturiile despre Gulag s-au revărsat în spațiul public pe valul politicilor de „glasnost” și „perestroika” promovate de autoritățile sovietice, dar mai cu seamă, determinate de renașterea spiritului național în masă, dispus să-și afirme și să-și decodifice identitățile prin „re-descoperirea propriului trecut” și „restabilirea dreptății istorice”⁹. Presa periodică – „Literatura și Arta” (organul de presa al Uniunii Scriitorilor din Moldova) și „Moldova Socialistă” (organul de presă al CC al PC din RSS Moldovenească) – au publicat pentru prima dată memorii ale victimelor regimului stalinist.¹⁰ Au urma publicații în popularele reviste „Orizont” și

⁶ Tatiana Costenco-Chiosev, vorbind despre trauma din memoria tatălui său, scriitorul Nicolai Costenco, consemna: „Multe momente care îl marcaseră acolo în lagăr mi le spune în șoaptă” (Antonina Sârbu, Tatiana Costenco-Chiosev, *Tata niciodată nu a înșel, a suportat destoinic drama vieții*, „Revista Limba Română”, nr. 9-10 (207-208), 2012, p. 135-140). În acest context, vezi scrierile lui Nicolai Costenco din anii 1955 și 1956, despre perioada celor 15 ani de Gulag, la Dudinka, publicate abia la finele anilor 1990 (Nicolai Costenco, *Povestea vulturului: memorii*, Chișinău: Arc, 1998; Nicolai Costenco, *Din bezna temniței... (scrisori din Gulag)*, Chișinău: Ed. Arc, 2004). La fel, paginile din *Jurnal*, semnate de Alexei Marinat în perioada 1946-1947 (Alexei Marinat, *Eu și lumea*, Chișinău: Ed. Uniunii Scriitorilor, 1999).

⁷ Jay Winter, *Thinking about Silence*, in Nicholas Martin, Tim Houghton, Pierre Purseigle (eds), *Aftermath: Legacies and Memories of War in Europe, 1918-1945-1989*, Ashgate Publishing, Ltd., 2014, p. 184.

⁸ Elena Siupiur, *Siberia dus-întors, 73 de ruble*, București: Ed. Anima, 1991, p. 52.

⁹ *О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30-40-х и начала 50-х годов. Постановление ЦК КПСС. 04.01.1989*, „Правда”, 6 января, 1989. La 10 aprilie 1989, Consiliul de Miniștri din RSS Moldovenească anulează „Decizia despre deportarea din RSS Moldovenească a familiilor de culaci, foștilor proprietari și marilor comercianți. 28 iunie 1949”.

¹⁰ Vezi: Tamara Oală-Pleşca, *Cu bocetul uscat în cerul gurii*, „Literatura și Arta”, 6 aprilie,